

ШЕВЧЕНКО

Олена Миколаївна
sheffchenko71@mail.ruдоцент кафедри
економічної теорії та
регіональної економіки.
Полтавський
національний технічний
університет імені Ю.
Кондратюка

УДК 336.763.3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ КОРПОРАТИВНИХ
ОБЛІГАЦІЙ В УКРАЇНІMODERN TRENDS IN THE FUNCTIONING OF THE CORPORATE BOND
MARKET IN UKRAINE

У статті здійснено аналіз функціонування ринку корпоративних облигацій в Україні; виявлені позитивні та негативні тенденції цього ринку. Запропоновані шляхи щодо подолання негативних тенденцій, які перешкоджають подальшому розвитку ринку корпоративних облигацій на сучасному етапі.

В статье осуществлен анализ функционирования рынка корпоративных облигаций в Украине; выявлены позитивные и негативные тенденции этого рынка. Предложены пути по преодолению негативных тенденций, препятствующих дальнейшему развитию рынка корпоративных облигаций на современном этапе.

The article presents the analysis of the functioning of the corporate bond market in Ukraine revealed positive and negative trends in this market. The ways to overcome the negative tendencies that hinder the further development of the corporate bond market at present.

Ключевые слова: корпоративные облигации, рынок корпоративных облигаций, рынок ценных бумаг, коммерческие банки, предприятия

Ключові слова: корпоративні облигації, ринок корпоративних облигацій, ринок цінних паперів, комерційні банки, підприємства

Keywords: corporate bonds, corporate bond market, the stock market, commercial banks, venture

ВСТУП

Однією з найактуальніших проблем економіки України на даному етапі є забезпечення переходу на інноваційний шлях розвитку. Розв'язання цієї проблеми диктує необхідність активізації інвестиційної діяльності, пошуків якої передбачає залучення значних фінансових ресурсів. Одним із джерел залучення капіталу на довгостроковій основі, як відомо, є фондовий ринок і, зокрема ринок корпоративних облигацій, за рахунок якого можливе розв'язання проблем довгострокового фінансування підприємств та досягнення необхідного рівня концентрації інвестицій у пріоритетних галузях економіки. Дослідження свідчать, що у промисловому секторі економіки розвинутих країн обсяг облигацій, випущених корпораціями, складає від 10–15 % до 60–65 % загальної емісії корпоративних цінних паперів [1, с. 6]. Зазначений факт відображає важливу роль облигацій корпорацій як альтернативного джерела фінансування реального сектора економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичним та прикладним аспектам з'ясування зародження, становлення та функціонування ринку корпоративних облигацій присвячена значна кількість наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників, таких як: І. Білоус, Р. Брейлі, В. Геєць, Н. Давиденко, Л. Довгань, Л. Долінський, І. Лютий,

О. Мендрул, Я. Міркін, О. Мозговий, С. Мошенський, Т. Нічосова, В. Оскольський, О. Охріменко, С. Росс, Б. Рубцов, В. Шапран, Н. Шелудько, І. Шкодін та ін.. Л. Білоус приділяє увагу формуванню ринку корпоративних облигацій та його характерним аспектам. Роль ринку корпоративних облигацій в трансформаційній економіці досліджує І. Шкодін. Н. Давиденко у своїх наукових працях доводить переваги фінансування підприємств за рахунок випуску облигацій. Наукові дослідження Л. Довгань присвячені аналізу факторів підвищення інвестиційної привабливості українського ринку корпоративних облигацій.

Відзначаючи вагомі результати наукових здобутків, слід зазначити, що низка теоретичних і практичних питань функціонування ринку корпоративних облигацій України потребує подальшого вивчення та аналізу.

МЕТОЮ РОБОТИ є дослідження сучасних тенденцій функціонування ринку корпоративних облигацій на основі аналізу динаміки та структури зазначеного ринку в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи, як аналізу і синтезу, поєднання історичного та логічного, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

В Україні формування сучасного ринку корпоративних облігацій розпочалося в ті часи, коли в розвинутих країнах він уже досяг високого рівня і активно впливає на економічні та соціальні процеси.

Деякі дослідники вважають, що зазначений ринок в Україні в процесі своєї еволюції пройшов чотири етапи і знаходиться на п'ятому. Так, І. Білоус початковий етап пов'язує з першою половиною 90-х років ХХ ст., наступний – з другої половини 1996 р. до серпня 1999 р., третій – з 2000 по 2002 рр., четвертий – 2003–2005 роки, останній – 2006 р. по теперішній час [2, с. 14]. Т. Нічосова погоджується з хронологією першого етапу, але вважає, що другий етап проходив з 1996 р. по 2000 р., а третій етап розпочався з 2001 р. і тривав до 2005 р., четвертий починається з 2006 р. [3, с. 25]. Однак, якщо дотримуватися точки зору, що етап – це відрізок часу, позначений кількісно-якісними змінами, подіями, то швидше за все, це не етапи, а періоди, бо в минулому десятилітті відбувалися в основному кількісні зміни, які привели до становлення ринку корпоративних облігацій в Україні. Суть цих процесів у першому періоді зводилась переважно до загальної трансформації економіки, створення базових юридичних основ, інфраструктури ринку.

Вважаємо, що ринок корпоративних облігацій знаходиться на другому етапі розвитку. Перший етап (1996–2007 рр.) – це етап фактичного зародження, формування та становлення ринку облігацій. Ці процеси в Україні відбувалися в складних умовах: довготривала економічна криза; збитковість компаній-емітентів; значні витрати на підготовку, випуск і розміщення облігаційних позик; відсутність розвинутого вторинного ринку корпоративних облігацій; незначний обсяг в обігу облігацій одного емітента; недосконалість законодавчої бази; низька доходність облігацій [4, с. 83]. Фактично ринок корпоративних цінних паперів почав свій розвиток у 2001 р., чому сприяло врегулювання податкового законодавства – внесення в 1999 р. змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», що усунули законодавчі обмеження, які робили випуск корпоративних облігацій економічно недоцільними. Макроекономічними факторами, які сприяли становленню та розвитку ринку корпоративних облігацій в Україні, на першому етапі, була стабілізація фінансово-економічного стану країни та позитивна динаміка макроекономічних показників, зокрема, зростання валового внутрішнього продукту, яке відбувалося з 2001 по 2007 роки.

Першими на українському ринку цінних паперів були облігації ЗАТ «Київстар Дж.Ес.Ем.», АКБ «Райффайзенбанк Україна», «Одеського коньячного заводу», ТОВ «Аркада-фонд» [5, с. 7].

Другий етап розвитку ринку корпоративних облігацій розпочався у 2008 році та триває до наших днів. Він характеризується негативним впливом на економіку України, в тому числі на ринок боргових цінних паперів світової фінансової кризи, що призвело до значного скорочення обсягів емісії облігацій підприємств. Аналіз даних, наведених на

рис. 1 показує, що характерною ознакою українського ринку корпоративних облігацій до початку всесвітньої економічної кризи було постійне збільшення обсягу випуску корпоративних облігацій. Протягом 2009–2010 рр. спостерігається різке скорочення обсягу випусків корпоративних облігацій майже у 3–4 рази у порівнянні з 2007–2008 рр.

У 2011–2012 рр. однією із головних тенденцій українського ринку корпоративних облігацій є стрімке збільшення обсягів емісії облігацій підприємств. Так, протягом 2012 року національною комісією цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) було зареєстровано 332 випуски облігацій на загальну суму 51,39 млрд грн (рис. 1).

Це є найбільшим обсягом випуску облігацій за всю історію функціонування ринку корпоративних облігацій. Якщо порівняти цей показник з 2001 р., то збільшення випуску облігацій відбулося у 74,5 рази і у 5 разів більше ніж у 2009 році.

Однією із позитивних тенденцій функціонування ринку корпоративних облігацій останніх п'яти років є збереження найбільшої питомої ваги випуску облігацій підприємствами в загальному обсязі зареєстрованих випусків облігацій (рис. 2).

Наведені дані на рис. 2 свідчать, що в 2012 році відбулось зростання обсягів випуску облігацій підприємствами, досягнувши позначки у 39,6 млрд грн, що на 44,6 % більше, ніж у попередньому році та є максимальним значенням за увесь аналізований період (2008–2012 рр.). Така тенденція в першу чергу пов'язана з поступовим подоланням негативних наслідків економічної кризи та з виходом на ринок потужних емітентів. Це свідчить про те, що в перспективі облігації підприємств можуть стати основним елементом запозичення на внутрішньому ринку.

Друге місце у 2012 р. займають комерційні банки, їх частка складає 22,9 %, у порівнянні з 2011 р. обсяг випуску облігацій банками скоротився на 2123,5 млрд грн. У 2009 році банки на первинний ринок облігацій не виходили. Це було пов'язано з несприятливим фінансово-економічним становищем під час всесвітньої фінансової кризи. Досить незначну частину в даній структурі займають випуски боргових інструментів страховими компаніями. Так, за 2009-2010 рр. вони жодного разу не виходили на даний ринок. Обсяг випуску боргових цінних паперів в 2012 році становив лише 28,4 млн. грн., а частка протягом всього аналізованого періоду не перевищувала 0,5 %.

Ринок облігацій підприємств, як відомо, характеризується галузевою структурою, яка відображає інвестиційну привабливість галузей господарювання і одночасно свідчить про інвестиційну привабливість ринку в цілому. Дослідження функціонування ринку корпоративних облігацій свідчить, що ринок первинного розміщення облігацій є неоднорідним, на нього виходять емітенти різної галузевої спрямованості і це є важливим чинником, що впливає на діяльність ринку в цілому (рис. 3).

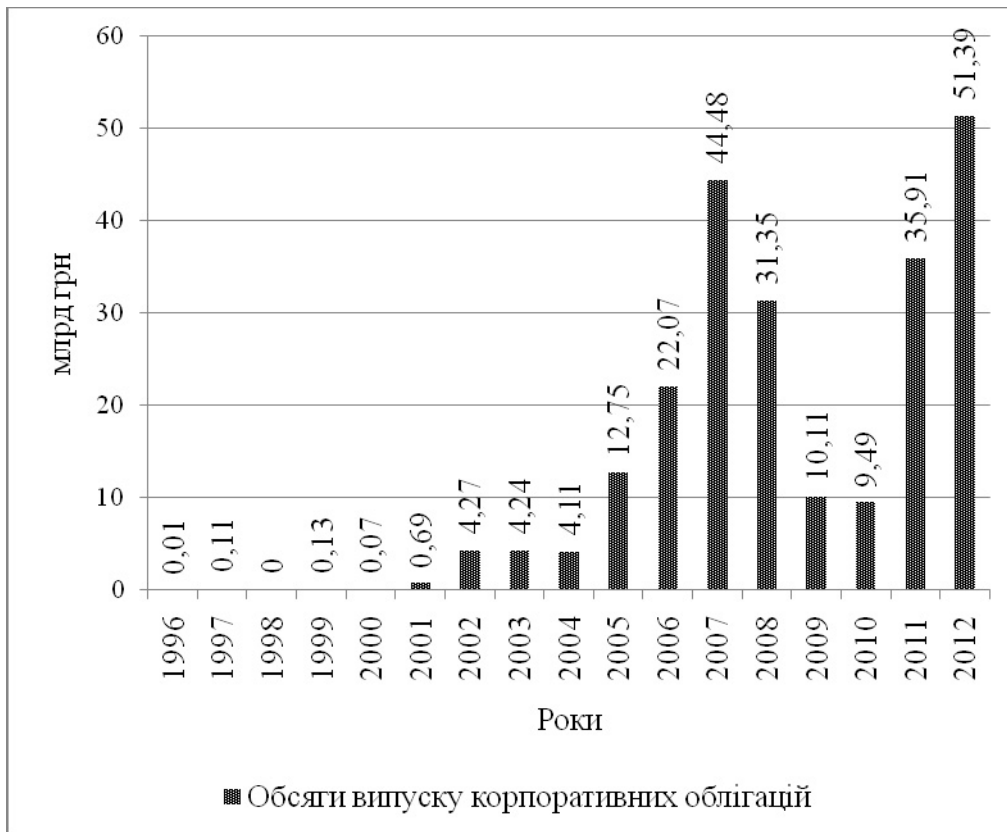

Рис. 1. Обсяги випуску корпоративних облігацій у 1996–2012 рр., млрд грн. [Джерело: складено автором за даними [6], [7]]

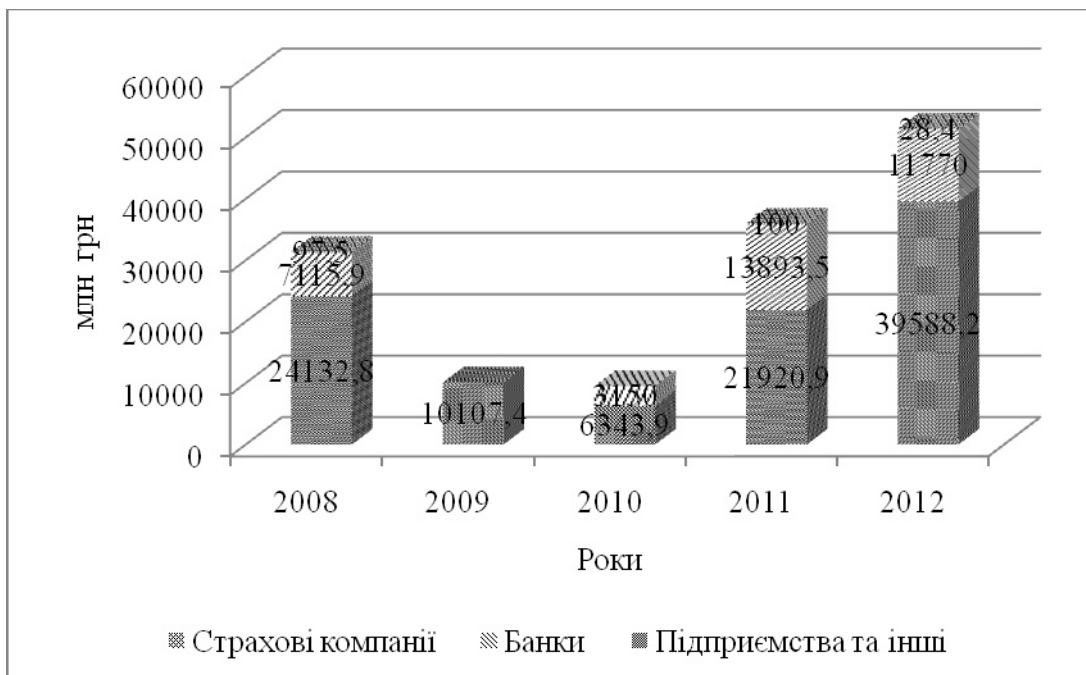

Рис. 2. Обсяг зареєстрованих випусків облігацій підприємств у 2008–2012 рр., млн грн. [Джерело: складено автором за даними [7]]

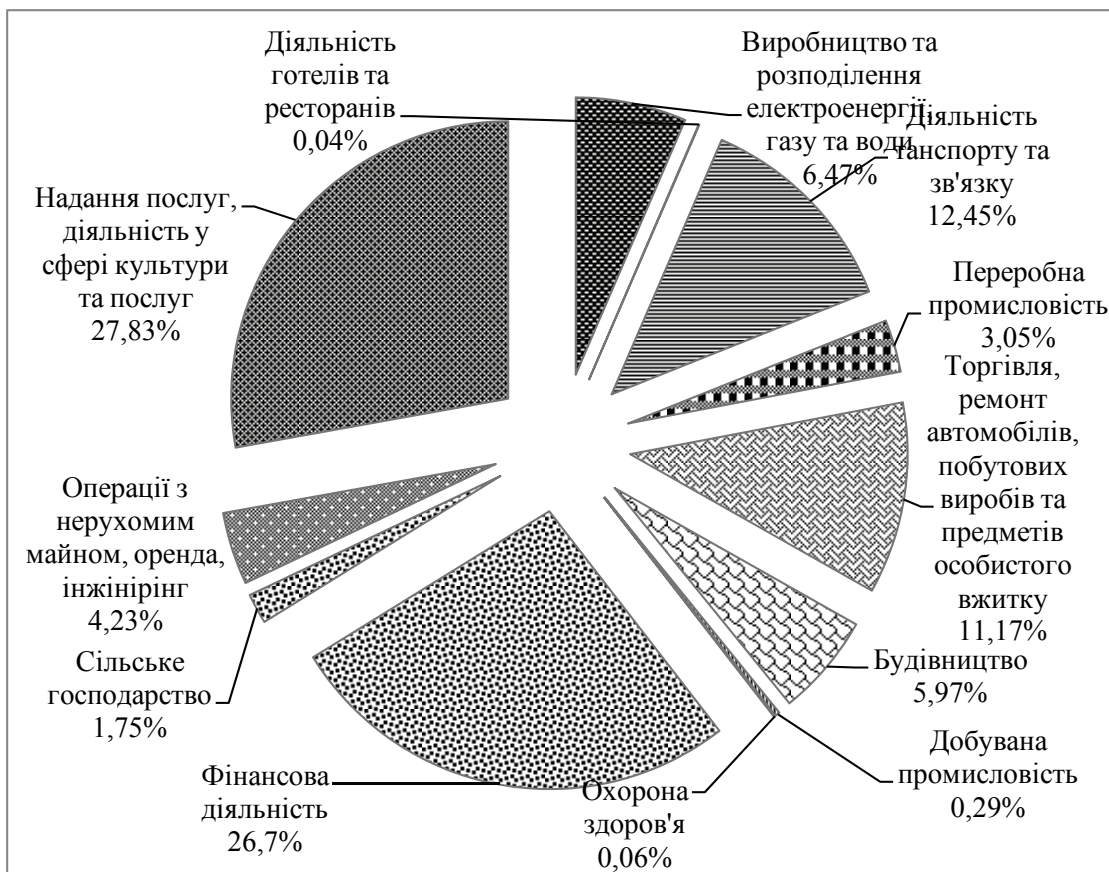

Рис. 3. Розподіл випусків облігацій підприємств емітентами за основними видами економічної діяльності у 2012 році, % [Джерело: складено автором за даними [7]]

Аналіз даних, представлених на рис. 3, дає змогу зробити висновок про те, що характерною тенденцією українського ринку корпоративних облігацій у 2012 році є найбільший випуск облігацій підприємств емітентами таких галузей: надання послуг, діяльність у сфері культури та послуг (27,83 %), фінансова діяльність (26,7 %), діяльність у сфері послуг та зв'язку (12,45 %). Що стосується емітентів таких важливих галузей реальної економіки, як промисловість, сільське господарство, то їх роль в зазначених процесах на ринку корпоративних облігацій у 2012 р. була незначна.

У економічній літературі рівень розвиненості ринку корпоративних облігацій пов'язують і з співвідношенням між первинним і вторинним ринками. Розвинений ринок – це ринок, де ефективно функціонує вторинний ринок. У таблиці 1 представлена інформація щодо функціонування вторинного ринку корпоративних облігацій за 2008-2012 рр.

Данні, наведені у таблиці 1 свідчать, що у 2012 р. спостерігалось зростання обсягів торгів облігаціями підприємств на вторинному ринку у порівнянні з 2011 р. на 21,19 млрд. грн. або на 16,97 %, а у порівнянні з 2009 р. – на 43,76 млрд. грн. або на 35,04 %. Проте в 2009-2010 роках намітилася тенденція до скорочення вищевказаного показника з 81,13 млрд. грн. – 2009 р. до 69,5 млрд. грн. – 2010 р. Щодо частки обсягу торгів облігаціями підприємств на ринку цінних паперів у 2012 р., то вона зберегла тенденцію останніх трьох років і становила 4,93 % від загального обсягу торгів на ринку цінних паперів. Частка організованого ринку у 2012 р. досягла найвищого значення – 21,10 %, це більше ніж в 2008р. у 3,6 рази або на 95,19 млрд. грн. Така позитивна динаміка розвитку ринку корпоративних облігацій дала можливість залучити фінансові ресурси і спрямувати їх на інноваційний розвиток економіки України.

Таблиця 1

Вторинний ринок корпоративних облігацій у 2008-2012 роках
[Джерело: складено та розраховано автором за даними [7]]

Показники	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяг торгів на ринку цінних паперів, млрд грн	883,42	1067,26	1541,38	2171,10	2530,87
Обсяг торгів облігаціями підприємств на ринку цінних паперів, млрд грн у тому числі	205,21	81,13	69,50	103,70	124,89
Частка обсягу торгів облігаціями підприємств на ринку цінних паперів, %	23,23	7,60	4,51	4,78	4,93
Обсяг торгів облігаціями підприємств на позабіржовому ринку, млрд грн	188,6	74,06	62,79	82,28	98,54
Частка обсягу торгів облігаціями підприємств на позабіржовому ринку, %	91,91	91,29	90,35	79,34	78,90
Обсяг торгів облігаціями підприємств на біржовому ринку, млрд грн	16,61	7,07	6,71	21,42	26,36
Частка обсягу торгів облігаціями підприємств на біржовому ринку, %	8,09	8,71	9,65	20,66	21,10

Однак, як свідчать дослідження, основна маса операцій з облігаціями підприємств протягом всього існування ринку корпоративних облігацій здійснюється на позабіржовому ринку. Місце організованого (біржового) – незначне, але має тенденцію до збільшення (з 8,09 % у 2008 р. до 21,1 % у 2012 р.). Лідером за обсягом торгів облігаціями підприємств серед біржових майданчиків, як і у попередні роки, так і у 2012 р., була ПАТ ФБ ПФТС з часткою 48,32 % від загального обсягу торгів на біржовому ринку [7].

Таким чином, проведений нами аналіз стану ринку корпоративних облігацій свідчить про зростання: загального обсягу випуску корпоративних облігацій, обсягів випуску облігацій підприємствами реального сектору економіки, обсягів торгів облігацій підприємств, частки обсягу торгів облігаціями підприємств на біржовому ринку. Крім того, ринок первинного розміщення облігацій становиться неоднорідним, на нього виходять емітенти різної галузевої спрямованості. Зазначені позитивні тенденції не тільки відображають стан ринку корпоративних облігацій, вони одночасно є основою, фундаментом подальшого його розвитку.

Комплексний аналіз стану ринку корпоративних облігацій дозволив виявити і негативні тенденції його розвитку. На ринку корпоративних облігацій України спостерігається тенденція домінуючого становища комерційних банків. Окремі дослідники вбачають в цьому небезпеку захоплення банками всієї діяльності на ринку корпоративних облігацій, що може привести, на їх думку, до утвердження монополізму у фінансовій сфері та накладення кредитних ризиків банків на інвестиційні ризики, зашкодити становленню ефективного ринку корпоративних облігацій [8, с. 32]. Зазначену точку зору розділяють і

інші дослідники, які вважають, що і в Росії, і в Україні, і в країнах Балтії становище банків на ринку фінансових ресурсів наближається до монопольного. Цим державам не вистачає розвинутого інвестиційного сектора, який би вміло конкурував з банками у боротьбі за капітал [9, с. 24–25]. Є дослідники, які, навпаки вважають, що чинне банківське законодавство створює умови для використання великого потенціалу комерційних банків – кваліфікованих кадрів, фінансових можливостей, розвинутої системи телекомунікацій, досвіду роботи на ринку цінних паперів тощо [10, с. 15]. Вважаємо, що недопущення монопольного становища комерційних банків України на ринку корпоративних пов'язане з необхідністю створення умови для функціонування на цьому ринку інвестиційних фондів та компаній, пенсійних фондів, страхових компаній тощо [11, с. 303].

Негативною тенденцією, як свідчать дослідження є обмеженість інструментів ринку облігацій підприємств, а це в свою чергу стримує залучення капіталу. Досвід розвинутих країн, а також деяких країн з трансформаційною економікою підтверджує важливість такого виду цінних паперів як конвертовані облігації. Вони після завершення певного строку обігу конвертуються (обмінюються) на звичайні акції. Такі цінні папери досить популярні і привабливі для інвесторів, що підтверджує досвід Німеччини, Росії та інших країн. В Україні перші конвертовані (конверсійні) облігації внутрішньої державної позики були випущені у серпні 1998 р. Вони з'явилися як результат обміну у серпні-вересні того ж року українськими банками ОВДП з погашенням у 1998–1999 рр. на конверсійні ОВДП зі строком погашення у 2001–2004 рр. [12, с. 10].

Новітнім інструментом на ринку цінних паперів розвинутих країн є облігації катастроф. Економічний зміст нового інструменту полягає у пристосуванні його до схем страхування від настання різноманітних подій. Перші випуски облігацій катастроф з'явилися у США і були прив'язані саме до збитків страхових компаній від стихійних лих: ураганів, землетрусів тощо [13, с. 46]. Вважаємо, що популярність цих облігацій буде зростати, по-перше, із-за зростаючої у часі вартості застрахованих активів, по-друге, глобальне потепління сприяє збільшенню частоти та/або сили ураганів та інших катаклізмів, збільшуючи потребу в страхуванні.

Ринок корпоративних облігацій, як і в цілому ринок корпоративних цінних паперів, залишається неорганізованим. Підтвердженням цього є те, що більше 80% угод не реєструється на біржовому ринку. Це заважає підвищенню відкритості, прозорості, ліквідності ринку, становленню ринкових цін на облігації, послабляє можливості захисту суб'єктів ринку від порушення їх прав та інтересів.

Характерною тенденцією українського ринку корпоративних облігацій, порівняно з розвинутими країнами світу є те, що на ньому практично відсутні індивідуальні інвестори. Громадяни України зберігають свої заощадження вдома (на січень 2013 року близько 50 млрд дол) та на депозитних рахунках комерційних банків – 192,6 млрд грн, 185,2 млрд грн в іноземній валюті [14, с. 7]. Зазначене свідчить, що ринок корпоративних облігацій за високих депозитних ставок банків (середня у 2012 році складала 18,2 %) перебуває в нашій країні в нерівних умовах з таким інструментом інвестування як депозит.

Подальший розвиток ринку корпоративних облігацій залежить, на нашу думку, від розв'язання наступних проблем:

– досягнення стабільних темпів економічного зростання, створення на цій основі умов для розвитку ринку корпоративних облігацій і забезпечення зворотнього впливу цього ринку на економічні процеси;

– розробки, прийняття і реалізації законодавчих актів, що відповідають сучасним умовам розвитку ринку корпоративних облігацій України і адаптованих до європейських та світових стандартів ;

– розвитку відповідної до умов України інфраструктури ринку, що сприяє підвищенню ринковості облігацій підприємств. В даний час лише 21% загального обсягу випущених в Україні корпоративних облігацій мають реальну ринкову вартість;

– підвищення ролі на ринку корпоративних облігацій небанківських фінансових установ: недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, кредитних спілок, інвестиційних фондів, взаємних фондів, довірчих товариств;

– створення умов для активної участі на ринку корпоративних облігацій індивідуальних інвесторів, які за рахунок своїх заощаджень можуть збільшувати потенціал інвестування в економіку;

– розширення інструментів ринку корпоративних облігацій, зокрема структурованих корпоративних облігацій, облігацій катастроф;

– сприяння розвитку конкурентного ринку послуг рейтингових агентств;

– забезпечення оптимального поєднання ринкових механізмів, саморегулювання та державного регулювання процесами, які відбуваються на ринку корпоративних облігацій [4, с. 118].

ВИСНОВКИ

Таким чином, не дивлячись на позитивну динаміку ринку корпоративних облігацій України, він ще не став повноцінним інвестиційним інструментом розвитку реальної економіки і національного господарства в цілому. Нагальні проблеми, що існують на ринку корпоративних облігацій України і заважають його подальшому розвитку – це низька його ліквідність та прозорість, незначна частка біржового сегменту ринку, недостатнє законодавче регулювання ціноутворення, обмежена кількість ліквідних та інвестиційно привабливих фінансових інструментів, недостатня фінансова грамотність населення. Разом із тим, перехід ринку корпоративних облігацій на якісно новий рівень залежить від вирішення проблемних питань та стимулювання подальшого його розвитку. Підвищення ефективності функціонування ринку облігацій підприємств в Україні дасть змогу запровадити міцну основу для довгострокового зростання економіки України та забезпечення стабільності її фінансової системи.

Література

1. Румянцев, С. Ринок корпоративних цінних паперів в Україні: зростання попиту та пропозиції / С. Румянцев // Цінні папери України. – 2003. – №34. – С. 6.
2. Білоус, І. Формування ринку корпоративних облігацій України, його характерні аспекти та фактори впливу / І. Білоус // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №9(112). – С. 13–17.
3. Нічосова, Т. Системні трансформації ринку корпоративних облігацій України / Т. Нічосова // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 24–30.
4. Ніколенко, С.С. Формування ринку цінних паперів в умовах ринкової трансформації: [монографія] / С.С. Ніколенко, О.М. Шевченко. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 159 с.
5. Сіржук, Р. Інвестиційна привабливість корпоративних облігацій / Р. Сіржук // Цінні папери України. – 2003. – №34. – С. 7.
6. Звіт ДКЦПФР за 2005 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua>.
7. Звіт НКЦПФР за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua>.
8. Цінні папери в Україні / І.П. Пилипенко, О.П. Жук. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2001. – 305с.
9. Шапран Н. Фондові індекси Східної Європи: західні портфельні інвестори переходять у наступ / Н. Шапран, В. Шапран // Цінні папери України. – 2002. – №34. – С. 24–25.

10. Білошапка В. Чи будемо використовувати могутній потенціал банків / В. Білошапка // Цінні папери України. – 2001. – №39. – С. 14–15.

11. Шевченко, О.М. Комерційні банки України на ринку цінних паперів: проблеми і перспективи / О.М. Шевченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС, 2003. – Том 8. – С. 300–304.

12. Мілейко, Я. Конвертовані облігації / Я. Мілейко, А. Поплюйко // Цінні папери України. – 2001. – №40. – С. 10–11.

13. Сніжко, О.В. Катастрофічні облігації як універсальний фінансовий інструмент / О.В. Сніжко, А.Д. Наумова // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 11. – С. 44–52.

14. Іщенко, Г. Долар хочуть посадити на голодний пайок, а готівку загнати у банки / Г. Іщенко // Урядовий кур'єр. – 2013. – №46. – С. 7.

15. Ковальова, В. На порозі облігаційного ренесансу / В. Ковальова // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 119. – С. 7.

КОНСУЛЬТАЦІЇ

Як створити фермерське господарство

Порядок створення фермерського господарства регулюється Законом України «Про фермерські господарства». Відповідно до ст. 1 Закону фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Фермерське господарство може бути створене одним або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї. Фермерське господарство має своє найменування, печатку і штамп, та діє на основі Статуту.

Від імені фермерського господарства діє його голова, який є засновником цього господарства або інша визначена у Статуті особа. Голова представляє фермерське господарство перед іншими суб'єктами та укладає від його імені угоди.

Визначаються наступні етапи створення фермерського господарства:

1. Подання громадянами, які мають намір створити фермерське господарство, заяву (клопотання) до відповідної місцевої ради або районної державної адміністрації для отримання (придбання) у власність або в оренду земельної ділянки з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються до відповідної районної державної адміністрації. У заяві зазначаються: бажаний розмір і місце розташування ділянки, кількість членів фермерського господарства та наявність у них права на безоплатне одержання

земельних ділянок у власність, обґрунтування розмірів земельної ділянки з урахуванням перспектив діяльності фермерського господарства. До заяви додаються документи, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві або наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі. Такими документами можуть бути наступні:

- виписка з трудової книжки громадянина України із записами, які підтверджують стаж роботи в сільському господарстві;

- підтвердження сільської, селищної або міської ради за місцем розташування земельної ділянки про ведення особистого селянського господарства.

2. Розгляд поданої заяви (у місячний строк) та у разі її задоволення надання дозволу на підготовку землепорядною організацією проекту відведення земельної ділянки. При цьому Проект відведення земельних ділянок розробляється за рахунок Українського державного фонду підтримки фермерських господарств.

3. Погодження та затвердження проекту відведення земельної ділянки територіальним органом Держземагентства та іншими органами відповідно до ст. 186-1 Земельного кодексу.

4. Надання земельної ділянки в оренду або у власність громадянам для ведення фермерського господарства. Одержання засновником фермерського господарства правовстановлюючого документа на право власності на земельну ділянку або державна реєстрація договору оренди земельної ділянки.

5. Державна реєстрація фермерського господарства як юридичної особи відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців».